

TORE LUND

Lille Vigg och marknaden

Lille Viggs äfventyr på julafton har kallats för den första svenska barnboksklassikern.¹ Texten skrevs ursprungligen av Viktor Rydberg för Göteborgs handels- och sjöfartstidnings julnummer 1871 (GHT 23.12), men någon barnbok eller klassiker hade det inte blivit om inte en nittonårig elev vid Konstakademien – Jenny Nyström – 1874 kommit upp till tidningens redaktion och visat de teckningar hon gjort till sagan. Rydberg gjorde snabbt några förbättringar i sin text, skänkte henne rättigheterna och skickade iväg henne med sina rekommendationer till Albert Bonnier. Den första upplagan av *Lille Vigg* som illustrerad barnbok kom ut 1875, och ytterligare tre följde under Rydbergs livstid. I den sista av dessa (1895) var Nyströms illustrationer utbytta mot nya, utförda av Ottilia Adelborg. I Eva von Zweigbergks standardverk från 1965, *Barnboken i Sverige 1750-1950*, uppges att illustratörsbytet gjordes på Rydbergs begäran, "han var aldrig nöjd med Jenny Nyström".² Uppgiften återkommer (utan att källan anges) hos flera senare författare.³ Att man inte hänvisat till von Zweigbergk beror kanske på att inte heller hon redovisar underlaget för sitt påstående.

¹ Vivi Edström, "Lille Viggs äventyr i tre versioner", i Kristin Hallberg & Boel Westin (red.), *I bilderbokens värld 1880-1980*, Stockholm 1985, s. 190-216; citatet från s. 190.

² Eva von Zweigbergk, *Barnboken i Sverige 1750-1950*, Stockholm 1965. Uppgiften förekommer på s. 365; se även bildtexten mittemot s. 213.

³ Edström s. 190; Barbro Werkmäster, "The Image of Cleanliness. A study of Ottilia Adelborg's Picture-Book *Clean Peter and the Children of Grubbylea*", i: *Visual paraphrases. Studies in mass media Imagery*. Uppsala, 1984, s. 145-192 (här: s. 150); Ottilia Adelborg, *Nationalmuseum april-maj 1886*, Stockholm 1986, s. 22.

Avsikten med denna uppsats är att lite mer utförligt beskriva *Lille Viggs* tidiga utgivningshistoria, med särskild fokus på illustrationerna, och att presentera andra och mer litteratur-sociologiskt inriktade förklaringar till de val som gjordes – både när Nyströms bilder byttes ut mot Adelborgs 1895, och när de i nästa upplaga kom tillbaka.

Teckning av Ottilia Adelborg till 1895 års *Lille Vigg*.

Den 12.9.1874 skriver Viktor Rydberg till Albert Bonnier:

För några dagar sedan kom en nittonårig qvinlig konstnär, målarinna och tecknarinna, en fröken Nyström, elev af Akademien och af Hilda Lindgren, till mig och visade mig teckningar till en liten julsaga jag för två år sedan hop-skrifvit under namnet "Lille Viggs äfventyr på julafton". Dessa teckningar förvånade mig, så vittnade de om säker

hand, god inbillningskraft och förmåga att gifva själsuttryck äfven åt de minsta figurer. Jag nämner detta till dig, emedan flickan i morgon återvänder till Stockholm och är ett fynd, som förläggare af illustrerade arbeten böra taga vara på. Jag omarbetade och skänkte henne sagan, som hon funderar på att med tillhörande teckningar – 7 stycken – utgifva till julen, om hon finner förläggare. Jag föreslog henne att titta in till dig.

Bonnier svarar 1.10.1874:

Din lilla saga har jag läst med stort nöje. Hvad fröken Nyströms teckningar angå, så äro de ju rätt snälla men något anspråk på konstverk kunna de ju ej göra – och de skulle omöjligen ha fått den äran (och kostnaden) att bli graverade om ej texten hade gifvit dem någon betydelse. – Som nu i alla fall graveringskostnaden icke blir obetydlig (den kan icke göras under 4 á 500) och man i alla fall måste hålla det lilla opus till ett måttligt pris, om det icke skall falla sig för dyrt i Julmarknaden, så måste jag göra till villkor att du låter mig få behålla förlagsrätten till sagan oantastad under åtskilliga år (t. ex. fem) från utgifningstiden – hvarefter det naturligtvis står dig fritt att igen disponera öfver den.

Jag har lofvat fröken Nyström för text och teckningar 200 rdr – Med gravering, papper och tryck kommer det lilla häftet att i förlagskostnad gå till 1000 á 1200 och då det hela icke blir mer än omkring ett tryckark, så är detta ju en ganska dyrbar affär – ty mer än 1 rdr kan man väl icke begära pr expl.

Bonnier bedömer alltså att marknaden inte tål ett högre pris än 1 kr för ett verk av denna typ, och han verkar tveksam till möjligheterna att få det att gå ihop. Så tveksam att Nyström får stöta på och berätta att hon även fått bud från annat håll (brev till Albert Bonnier 20.10). Det hjälper, och kontraktet undertecknas följande dag, efter de ovan skisserade riktlinjer-

na: 200 kr till Nyström för rätten till text och bilder under fem år. Därefter skall författarrätten återgå till Rydberg, medan Nyström (om hon så vill) kan få överta de för tryckningen av trästicken graverade stockarna.⁴

Någon utgivning hos Bonnier blir dock inte av. Nästa gång verket dyker upp i källorna är i ett brev från Albert Bonnier till S. A. Hedlund 4.3.1875:

Här följer nu Rydbergs lilla saga – som jag igår icke i brådskan fick reda på. Som jag nu fått igen mina utlagor så transporteras hela affären på Dig och skall det bli roligt att se om det blev någonting extra vackert i typografiskt hänseende.

Hedlund var Handelstidningens ägare och chefredaktör. Det var han som tidigare signalerat sitt intresse till Nyström. Nu är han i Stockholm för riksdagen och har tydligen ordnat upp affären på platsen. Till tidningsbolaget hör också ett tryckeri, för vilket hans 19-årige son Torsten nyss utsetts till chef. Tanken är att man även skall ge sig in i förlagsbranschen. Om kontraktet med Nyström övertas "som det är", eller om man också omförhandlar villkoren med henne, är inte känt. Boken kommer i alla fall ut till julen 1875, som ett av de första verken på Torsten Hedlunds förlag, och blir en ganska prydlig produktion i generöst format, på fint papper och med texten satt inom ramar. Antalet bilder har växt till tio: åtta i texten, en på omslagets baksida samt (som främre omslag och titelsida) en helsidesbild där bokens titel och författarens namn – tyvärr felstavat⁵ – vävts ihop med landskap och tomtefigurer. Priset är samma som Bonnier rekommenderat, d. v. s. 1 krona.

Recensionerna är överlag positiva. Texten beröms genomgående (DN 15.12, Öresundsposten 20.12, Norrlandsposten

⁴ Bonniers arkiv. Kontrakt. Viktor Rydberg.

⁵ Nyström har inte observerat att Rydberg 1873 ändrat stavningen av sitt förnamn från "Victor" till "Viktor". Följden blir att de tre första upplagorna av *Lille Vigg* kommer ut under hans gamla författarnamn.

20.12, Nerikes Allehanda 21.12, Lunds Veckoblad 21.12 och Nya Dagligt Allehanda 21.12); bara Ny Illustrerad Tidning (18.12 s. 439) har invändningar mot inslagen av politisk satir. Även illustrationerna får en hygglig snittpoäng, med bedömningar från "medelmåttiga" (Norrlandsposten) via "rätt nätta" (DN), "ganska goda" (Öresundsposten) och "vackra" (Ny Illustrerad Tidning) till "särdeles behagliga" (Lunds Veckoblad) och "vitnande om verklig fantasi" (Nya Dagligt Allehanda). Det höga priset - 1 krona för bara 20 sidor! - kommenteras dock på flera håll. Ny Illustrerad Tidning utnämner verket till julens dyraste barnbok, medan Norrlandsposten menar att förläggaren tagit det berömda författarnamnet som ursäkt för att skörta upp sina kunder. Öresundsposten slätar över priset med en vits (det handlar ju om "en krona bland berättelser"), medan Nya Dagligt Allehanda sakkunnigt konstaterar att det är rimligt med tanke på papprets och tryckets höga kvalitet.

Vare sig det nu berodde på kritiken eller på ett upplevt köpmotstånd - redan 1878, innan första upplagan är slutsåld, ger Torsten Hedlund ut en "folkupplaga" till halva priset (50 öre). Prissänkningen har genomförts utan någon större kvalitetssänkning - formatet har visserligen krympts något (från 25x17 till 23,5x15 cm), vilket ökat sidantalet till 24, och pappret är något enklare; men å andra sidan har färgtryck tillkommit, med röda detaljer på det gråa omslaget och röda ramar runt texten. Att bilden på omslagets baksida försvunnit berodde inte på sparsamhet, utan på att stocken gått sönder när den lånats till Norstedts för tryckning av en översättning till franska.⁶

⁶ *La veille de Noël du Petit Vigg* (1876). Norstedts hade övertalats till tryckningen av Jenny Rossander, som drev en privatskola för flickor i Stockholm och hade låtit eleverna översätta verket som ett led i undervisningen. Rydberg hade uppmuntrat till publicering och förmedlade även lånet av stockarna till Nyströms illustrationer. Se brevväxlingen mellan Rydberg och Rossander 1876-77 (Kungliga biblioteket); att en stock gått sönder framgår av Rossanders brev 7.1.1877.

Jenny Nyströms teckning på bakre omslaget.

Båda upplagorna börjar tydligen ta slut under 1882, och hösten 1883 kommer en "Ny upplaga", av samma pris och utformning som "folkupplagan", förutom att Rydberg sett över texten och lagt till ett avsnitt.⁷ Torsten Hedlunds förlagsverksamhet är dock ingen lysande affär, och mot slutet av decenniet avvecklas verksamheten. I början av 1890 övertar Albert Bonnier dess två Rydbergsförlag - *Lille Vigg* och *Singoalla* - och köper samtidigt restupplagorna; i *Lille Viggs* fall handlar det om 1500 exemplar.⁸ Titeln införlivas med Bonniers katalog och saluförs till oförändrat pris.⁹

⁷ 1883 års upplaga registreras inte i *Svensk bokförteckning*, vilket leder till att Bonniers felaktigt döper den nästa (1895) till "tredje upplagan". Misstaget rättas i nästa upplaga (1906), som döps till den "sjätte"; man har då även räknat med tidningsversionen från 1871.

⁸ Bonniers arkiv. Upplagebok 1880-1898, s. 333; S. A. Hedlunds brev till Viktor Rydberg 17.2.1890.

⁹ Annonns i *Svensk bokhandelstidning* 1891:1.

Den 20 maj 1895 skriver Albert Bonnier till Viktor Rydberg:

Som du kanske minns öfvertog jag för några år sedan från Torsten Hedlund restupplagan af "Lille Vigg". Nu har jag tänkt att till detta års jul få ut en ny upplaga af den – med nya illustrationer, hvilka jag tänkte anmoda frkn Ottilia Adelberg att utföra. Hon har visat särdeles lyckade prof på barnfigurer uti flera hos mig utkomna julböcker och jag är öfvertygad att upplagan genom hennes medverkan skall blifva en riktig nätt bok. Jag kan ju få höra din mening.

Av formuleringarna framgår att det är första gången den nya upplagan förs på tal; troligen har den gamla nu tagit slut. Brevet är också mycket kort; Bonnier vet av erfarenhet att Rydberg är en trög brevskrivare och har antagligen tänkt följa upp med ett personligt möte för att komma överens om detaljerna (sådana var lätta att ordna sedan Rydberg flyttat till Stockholm). Vi har därför inga källor där förläggaren mer utförligt beskriver sina planer, men å andra sidan låter de sig utläsas ur resultatet. 1895 års upplaga av *Lille Vigg* skiljer sig radikalt från de föregående. Formatet är mycket större (30x23 cm), liksom bilderna. "Medan Jenny Nyströms teckningar är infogade i texten och aldrig större än en halv sida fick Ottilia Adelborg göra helsidesbilder. Också texten har fått större grad. Denna nya Lille Vigg kan i det allra närmaste betecknas som en bilderbok".¹⁰ Antalet sidor har fördubblats, från 24 till 48, och verket har fått hårda pärmar, med omslag i flerfärgs-tryck. Adelborgs illustrationer har utförts som pennteckningar som sedan laverats, vilket ger en rik gråskala.¹¹ För att bevara denna i trycket har man använt autotypi, en av de nya fotomekaniska reproduktionsmetoderna; de flesta har framställts med hjälp av den kända firman Angerer & Göschl i Wien.¹²

¹⁰ Edström s. 190.

¹¹ *Ottilia Adelborg*, s. 22.

¹² Ingar Bratt, *Barnböcker utgivna i Sverige 1890-1899. En kommenterad bibliografi*, Lund 1996, s. 436.

ur Albert Bonniers katalog över nya böcker, julen 1895

1874 hade Albert Bonnier bedömt att man inte kunde ta ut mer än 1 kr för en illustrerad *Lille Vigg*. Nu satsar han på vad som i reklamen kallas för en "praktupplaga", till ett pris av 2.50. En rad faktorer har möjliggjort denna satsning. En var utvecklingen på illustrationsområdet. Landvinningar inom reproduktionstekniken gick hand i hand med ett ökat intresse från konstnärernas sida för området,¹³ och på barnbokssidan ledde detta till en växande marknad för vackert illustrerade verk i stort format. På 1870-talet hade behovet av bilderböcker täckts genom import, men under 80-talet börjar det ges ut "riktiga svenska bilderböcker" med både text och bild av inhemskt ursprung, verk som också förväntades kunna bidra till barnens estetiska utveckling.¹⁴ En annan faktor var Rydbergs ökade status; hans anseende var under 90-talet större än någonsin, åtminstone bland "de bildade klasserna". Året

¹³ Barbro Werkmäster. "Jenny Nyström och illustrationen", i: *Jenny Nyström. Målaren och illustratören*, Stockholm 1996, s. 29-105; här: s. 30-31.

¹⁴ Werkmäster 1984 s. 151 ff., Werkmäster 1996 s. 68 ff.

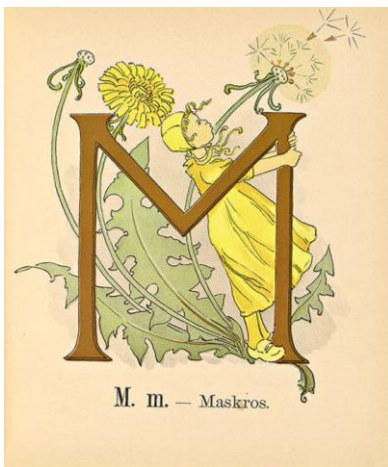
innan hade Bonniers givit ut en praktupplaga av *Singoalla*, med illustrationer av Carl Larsson och med överdådig typografisk utstyrelse; succén var total och måste ha lockat till efterföljd.

Den planerade praktutgåvan krävde nya illustrationer. De *måste* vara nya för att utnyttja det större formatet och de förbättrade reproduktionsmetoderna, de måste vara nya redan för att motivera en "praktupplaga" till högre pris än den gamla. Det var så självklart att Bonnier inte ens tog upp det i brevet till Rydberg. Det som behövde diskuteras var vem som skulle utföra dem. Bonnier motiverar sitt förslag - Ottilia Adelborg - med de goda erfarenheter förlaget haft av henne; han torde bland annat ha tänkt på hennes framgångsrika bilderböcker *Prinsarnas blomsteralfabet* (1892, 1893) och *1 2 3 4. Blomstersiffror* (1894). Ur eftervärldens perspektiv framstår hon också, just då, som Sveriges modernaste barnbokskonstnär, med inspiration från "engelskt artisteri" snarare än från det "förlegade tyskeri" som hennes främsta konkurrent, Jenny Nyström, stod för.¹⁵

Rydbergs reaktion på Bonniers brev av 20.5.1895 är inte känd; antagligen svarade han muntligt. Han tycks i alla fall inte ha haft något att invända mot Ottilia Adelborg.

Vad vi *vet* är att hon började med arbetet i slutet av juli (brev från henne till Bonnier 16 och 18.7) och att denne skickade de tre första teckningarna till Rydberg för påseende den 20.8. "Det skall bli roligt att höra om Du är nöjd med dem". Resten skulle komma senare, men jag vet inte om det blev så; Rydberg insjuknade nämligen den 14 september och dog en vecka senare. Nöjd med vad han sett tycks han i alla fall ha blivit; Karl Warburg, som tillhörde hans vänkrets, skriver i sin recension (GHT 14.12.1895) att Adelborgs illustrationer "skänkte författaren mycket nöje under hans lifs sista dagar". Liknande uppgifter finns i den osignerade

¹⁵Von Zweibergk s. 350 ff., Werkmäster 1984 s. 151 och 1996 s. 68 ff., *Ottilia Adelborg* s. 15. Citaten från von Zweibergk.

ur *Prinsarnas blomsteralfabet* av Otilia Adelborg

recension som publicerades i Fredrika Bremer-förbundets tidskrift *Dagny* (1895:8 s. 349); jag citerar den i sin helhet för att ge en uppfattning om det tonfall i vilket Rydberg och hans verk beskrevs i landsorgen efter hans död:

Viktor Rydberg och Lille Vigg äro namn som tala för sig själfva. Vi hava här icke att yttra oss, vi hava ingenting att tillägga, våra omdömen må här tystna. Lika välkommen som förr är den poesifyllda lilla julberättelsen, som nu åter framträder i ny dräkt, i stort format med ståtliga helsidesplanscher. Viktor Rydberg lär hafva önskat, att illustrerandet skulle anförtros åt Otilia Adelborg, och kort före skaldens död kunde några färdiga teckningar underställas hans gillande. De erhöilo det äfven i rikt mått, och han gladdes åt det riktiga uttryck af sagostämning, som i dessa bilder är så lyckligt funnet. Ett sådant vitsord gör ock vårt beröm öfverflödigt. Vi kunna blott lyckönska den älskvärda konstnärinnan till en ny framgång.

Som synes antyds här att Rydberg skulle ha spelat en aktiv roll vid valet av Adelborg, även om formuleringen markerar att det handlar om en andrahandsuppgift ("lär hafva önskat").

Man bör också minnas att det, just då, fanns en stor önskan att knyta an till den avlidnes väldiga auktoritet ("ett sådant vitsord gör ock vårt beröm öfverflödigt"). En genom ett par led traderad uppgift att Rydberg godkänt Bonniers förslag kan i det sammanhanget ha fungerat som tillräckligt underlag.

Von Zweigbergk gör inte anspråk på vetenskaplig status för sitt verk (s. 9), och någon notapparat finns inte. I litteraturlistan (s. 516) ingår dock årgång 1886-1897 av *Dagny*, och av texten (s. 239-240) framgår att hon studerat tidskriftens årliga barnboksöversikter, där även Viggrecensionen ingick. Min gissning – mer än så kan det inte bli – är att hon av den dragit slutsatsen att det var Rydberg som låg bakom illustratörsvalet, och att hon funnit förklaringen till detta agerande i ett brev som återges i Warburgs Rydbergsbiografi.¹⁶ I januari 1881 hade Rydberg levererat en dikt åt *Ny Illustrerad Tidning*, och tillsammans med den skickade han (27.1) några anvisningar till tidningens redaktör, Ernst Beckman:

Skulle illustration bifogas, så vore detta mig alldeles kärt, emedan jag alltid är nyfiken att se, huru en fantasibild, född i min egen hjerna, tager sig ut i en annans. Men dertill kräves då, att konstnären verkligen tager reda på och troget återgifver den situation och de enskildheter han vill ur dikten upptaga, så att text och illustration icke – såsom ofta händt – svära mot hvarandra. Har t ex tomten i dikten skägg och hätta, bör han hafva det äfven i illustrationen. [...]

Vidare vore det min önskan, att tomten icke framställdes som ett vidunder af litenhet och fulhet, ehuru detta hör till regeln. [...] Lika galet vore det naturligtvis att göra tomten skön.

¹⁶ Karl Warburg, *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*. Senare delen. Stockholm, 1900, s. 387-389.

Eftersom illustrationerna till "Tomten" kom att utföras av Nyström har orden uppfattats som riktade mot henne och hennes teckningar till *Lille Vigg*. "Rydberg klagar på att hon frångått texten och att tomten blivit alltför ful", skriver Werkmäster.¹⁷ Och Ulla Ehrensvärd menar i sin historik över den svenske tomten att det exempel Rydberg valt om bildens trohet mot texten pekar just på Nyströms misstag. Visserligen har hennes julvätte både "skägg och hätta" (åtminstone enligt SAOB:s definition av "hätta"), men *stuket* på hättan har blivit fel - medan texten talar om en pälsmössa visar bilderna en toppluva av tyg.¹⁸ Att även von Zweigbergk läst in en kritik av Nyström i brevet framgår av en formulering på s. 346: "författaren godtog bilderna [till *Lille Vigg*], möjligen med några anvisningar när det gällde julvätten".

Men brevet från 1881 skrevs inte för att recensera bilderna till *Lille Vigg*, utan för att påverka dem till "Tomten". Och att det skulle bli Nyström som gjorde dem (för övrigt till Rydbergs fulla belåtenhet) visste han inte när han skrev; *Ny Illustrerad Tidning* hade ett helt koppel av konstnärer till sitt förfogande. Däremot visste han att diktens filosofiskt högstämnda tomtegestalt skilde sig från traditionens vresiga gårdstomtar. Orden om "litenhet och fulhet" är riktade mot hur *dessa* brukade framställas i bild, inte mot Nyströms julvätte.

Återstår då bara mössan. Och det är ju möjligt att det är en detalj från *Lille Vigg* som spökar i Rydbergs exempel. Som bevis för hans missnöje med Nyströms bilder väger det i alla fall inte särskilt tungt - i synnerhet inte om det ställs mot den entusiasm han visade i ord och handling 1874.

För att summera: det finns inte mycket som talar för att Rydberg skulle varit missnöjd med Nyströms bilder, eller att det skulle ha påverkat valet av illustratör 1895. Förslaget att ge ut en ny upplaga kom från Albert Bonnier, och behovet av nya

¹⁷ Werkmäster 1984 s. 76.

¹⁸ Ulla Ehrensvärd, *Den svenska tomten*, Stockholm 1979, s. 82.

illustrationer följde ur beslutet att satsa på en praktupplaga i stort format, med bilder som utnyttjade teknikens landvinningar. Valet av Ottilia Adelborg var också naturligt: hon var troligen just då landets främsta barnbokskonstnär, och förlaget hade goda erfarenheter av henne från andra projekt.

Fast "praktupplagemodellen" hade förstås sina sidor. Barbro Werkmäster har påpekat att priserna på Adelborgs bilderböcker – till vilka hon räknar *Lille Vigg* – var så höga att kundkretsen begränsades till den välmående borgerligheten.¹⁹ Prisfrågan tas också upp i den mest balanserade recensionen av *Lille Viggs* nya upplaga, skriven av Nanna Bendixson – själv konstnär och barnboksförfattare – och tryckt i *Aftonbladet* 21.12.1895:²⁰

Litet hvar af oss minnes nog med hvilket jubel både stora och små mottogo denna saga, då den för ett par tiotal år sedan först utkom. Barnen lärde den utantill från perm till perm, och far och mor sände i tankarna månet varmt tack till den store diktaren, som ej hållit sig för god att offra tid och vackra tankar äfven åt de små. Denna första upplaga var illustrerad af en den tiden nästan helt okänd tecknarinna, fröken Jenny Nyström, bördig liksom boken sjelf från Göteborg, och väckte hennes små pigga och till sagan väl passande illustrationer både uppmärksamhet och bifall. [...] I sin nya drägt ter den sig naturligtvis elegantare och ståtligare ut än förr, men så är den också fem gånger dyrare. Såsom ett vackert minne, bland alla andra, af den nyligen bortgångne skalden, blir emellertid denna bok en särdeles lämplig julklapp såväl åt äldre som yngre. De tio stora helsidesillustrationerna äro naturligtvis af stort konstnärligt värde, raskt och trefligt gjorda, men vi misstänka, att somliga barn komma att anse ett par af dem

¹⁹ Werkmäster 1984 s. 149 f. och 153 f.

²⁰ Recensionen är signerad "N. B." För upplösningen av signaturen se Bratt s. 436.

något väl suddiga. Permen är ståtlig i all sin enkelhet, och boken i sin helhet pryder godt på salongsbordet.

Utan att på något sätt bryta mot dekorum sätter recensenten fingret på ett par ömma punkter: visst är den nya upplagan vacker, men den är dyr, och den verkar ha gjorts mer med tanke på de vuxna än på barnen. En bok för salongsbordet, i hem där det finns en salong.

I mer uttalad form tas den socioekonomiska frågan upp i den översikt av barnlitteraturen som Jeanna Oterdahl publicerar i *Handelstidningen* 3.12.1904:

[...] och så skref han den finaste, djupaste och varmaste af alla svenska julsagor, "Lille Viggs äfventyr på julafton". Det är ej en saga för hvarje dag. Det är en bok som bör gömmas i mammas låda för att hvarje julafton tagas fram och läsas vid granen, då de små ljusen brinna och grenljuset står tändt på bordet. [...] Priset på den sista upplagan, med illustrationer af Otilia Adelborg, är tyvärr satt så högt, att det hindrar lille Vigg att komma in i alla små stugor öfver hela Sverige. Rapp och Snapp, Nätt och Lätt borde få dra julvätten med hans fyllda kista till hvarje dörr, innanför hvilken det finnes barn.

Ofvanstående anmärkning mot priset gäller de allra flesta af våra barnböcker. De äro för de burgnas barn, ej för de obemedlades. Men det är en skriande orättvisa i att så är. De stora andliga skatterna borde ej undanhållas de fattiga små. [...]

En som läste och sparade artikeln var Susen Rydberg, Viktors änka – den finns i hennes klippsamling.²¹ Viktor själv hade inte gjort några större ansträngningar att sprida sina verk i de bredare lagren – så sent som 1892 hade han torpederat ett Bonnierskt förslag om billighetsupplagor av några viktiga titlar genom att kräva oförändrat höga honorar per ark och

²¹ Kungliga bibliotekets Rydbergssamling, L.40:142:8.

tusental.²² Susen tycks ha haft andra prioriteringar. När de samlade skrifterna skall ges ut efter makens död kräver hon att priserna skall halveras jämfört med tidigare,²³ och i fortsättningen specificerar kontraktet med Bonniers inte bara upplaga och honorar, utan ofta även högsta bokhandelspris. 1895 års upplaga av Lille Vigg räcker i tio år, men 1906 är det dags för en ny, och i kontraktet (undertecknat 28.12) får förlaget tillstånd att ge ut en upplaga ”utan att till mig erlægga något som helst honorar”, under förutsättning att den illustreras med Nyströms teckningar och säljs för 25 öre – en tiondel av praktupplagans pris. Varvid redan priset krävde en återgång till de tidiga upplagornas anspråkslösare format och illustrationer. Alldeles frånsatt att denna anspråkslöshet bättre harmonierade med berättelsens moral.

Så: vad Rydberg tyckte om Nyströms och Adelborgs bilder spelade nog inte så stor roll för illustratörsbytet 1895. Det som låg bakom var istället de möjligheter som uppstått genom förändringar på produktions- och marknadssidan, och förläggarens önskan att utnyttja dem. Medan återgången till de gamla illustrationerna torde ha påverkats av andra aktörer, för vilka barnlitteraturens sociala funktion var viktigare än marknadsaspekten.

Litteratur

Tryckta källor

Ingar Bratt, *Barnböcker utgivna i Sverige 1890-1899. En kommenterad bibliografi*, Lund, 1996.

²² Se brev från Albert Bonnier till S. A. Hedlund 15.1.1892 samt Hedlunds anteckningar på detta till ”svar d. 18/1” (själva svarsbrevet har inte bevarats). Hedlund brukade sköta Rydbergs förhandlingar med förläggare, men villkoren i svaret måste ha diskuterats fram gemensamt; Rydberg befann sig vid tillfället på jullov i Göteborg.

²³ Andreas Hedberg, ”Besluten som formade vår bild av Viktor Rydberg. Planeringen av Skrifter-serien 1896-99”, *Veritas* 28(2013) s. 5-16.

Vivi Edström, "Lille Viggs äventyr i tre versioner". I: Kristin Hallberg & Boel Westin (red.), *I bilderbokens värld 1880-1980*, Stockholm, 1985, s. 190-216.

Ulla Ehrensvärd: *Den svenska Tomten*. Stockholm, 1979.

Andreas Hedberg: "Besluten som formade vår bild av Viktor Rydberg. Planeringen av Skrifter-serien 1896-99". *Veritas* 28(2013) s. 5-16.

Ottilia Adelborg. *Nationalmuseum april-maj 1986 / Stockholm*, 1986. (Nationalmusei utställningskatalog, 491).

Karl Warburg: *Viktor Rydberg. En lefnadsteckning*. Stockholm, 1900.

Barbro Werkmäster: "The Image of Cleanliness. A study of Ottilia Adelborg's Picture-Book Clean Peter and the Children of Grubbylea." I: *Visual paraphrases. Studies in mass media Imagery*. Uppsala, 1984, s. 145-192.

Barbro Werkmäster. "Jenny Nyström och illustrationen". I: *Jenny Nyström. Målaren och illustratören*. Stockholm, 1996, s. 29-105.

Eva von Zweigbergk: *Barnboken i Sverige 1750-1950*. Stockholm, 1965.

Otryckta källor

Bonniers Arkiv

Brev till Albert Bonnier

Upplageböcker, författarreskontra och kontrakt.

Göteborgs universitetsbibliotek

Brev till S. A. Hedlund

Kungliga biblioteket. Rydbergssamlingen

Brev till Viktor och Susen Rydberg

Brev från Viktor Rydberg till Jenny Rossander